

Įvadas

Be kalbos, sutikite, neišsiverstume nė dienos. Kiekviena tauta turi tik jai būdingų žodžių, kurių visuma vadinama leksika.

LEKSIKA

Lėksika [gr. *lexikos* – žodinis < *lexis* – žodis, posakis] – kurios nors kalbos, tarmės žodžių visuma; rašytojo, veikalo, šiaip kam būdingų žodžių visuma.

Lietuvių kalbos leksika nėra vienybė – vieni žodžiai yra savi (paveldėti), kitus pasiskolinome iš kitų kalbų. Svarbu ir tai, kad labiausiai ir greičiausiai kinta lietuvių kalbos leksika – į kalbą nuolat ateina naujų skolinių, o kai kurie žodžiai besikeičiant gyvenimo būdai ir aplinkybėms tampa nebeaktualūs (archaizmai, istorizmai). Pavyzdžiui, istorizmai *baudžiava* (visiškas prievartinis valstiečio darbo, turto ir asmens priklausymas feodalui arba priverstinis valstiečio darbas feodalui) arba *lažas* (priverstinis baudžiauninko darbas dvare) nebeaktualūs mūsų kalbai, nes tiesiog nebeliko tokių realių. Vadinasi, kalba atspindi mūsų gyvenimo būdą, papročius, tradicijas, vertybes. Ne veltui kalbininkė Aurelija Dvylytė, kalbėdama apie leksikos pokyčius mūsų kalboje, yra pasakiusi: „Kalba nei prastėja, nei paprastėja... Ji visada atliepia gyvenimą. Kas yra gyvenime, tas yra ir kalboje.“ (Interneto prieiga <http://www.alfa.lt/straipsnis/15165675/kalbininke-apie-skoliniu-vartojima-kas-yra-gyvenime-tas-yra-ir-kalboje?p=1>.)

1

Kūrybinė užduotis

Palyginkite savo senelių, tėvų ir bendraamžių kalbą. Kuo ji skiriasi? Kokius žodžius vartoja Jūsų seneliai, tėvai ir bendraamžiai?

1. Sudarykite senelių, tėvų ir bendraamžių žodžių dešimtuką:
 - a) tų žodžių, kuriuos vartoja tik seneliai;
 - b) tų žodžių, kuriuos vartoja tik tėvai;
 - c) tų žodžių, kuriuos vartoja tik Jūsų bendraamžiai.
2. Kokias gyvenimo sritis, būdą atspindi, apima vartojamų žodžių dešimtukas?
3. Parašykite, ką šie žodžiai pasako apie žmones, kurie vartoja tuos žodžius.
4. Parašykite kūrybinį darbą pasirinkta tema.

Internetas (arba feisbukas) mano gyvenime.

Kam man reikalingas internetas?

Kokius žodžius turėtume susigrąžinti?

Ką apie mus pasakoja lietuvių kalbos žodžiai?

Ką apie mūsų senelius (tėvus, bendraamžius) galima sužinoti iš jų vartojamų žodžių?

Pirmiausia atlikite pateiktas užduotis.

2

Perskaitykite autentišką istorinį tekstą. Raskite archaizmus. Naudodamiesi *Dabartinės lietuvių kalbos žodynu* (internetu prieiga <http://lkiis.lki.lt/dabartinis>) pakeiskite juos dabartinėje lietuvių kalboje vartojamais žodžiais.

„Vladivostoko lietuvių komitetas (VLK) jausdamas didelį pavojų, gresiantį lietuviams Vladivostoke ir visame Sibire, dar pabaigoj pereitų metų pradėjo rengti prie organizavimo Lietuvių kariuomenės Sibire, panašiai lenkams ir latviams. Suorganizavęs būrelį lietuvių oficerių ir sustatęs tikslui deklaraciją (jos tekstas savo laiku apgarsintas Charbino lietuvių žiniose) su parašais Vladivostoko, Charbino, Chabarovsko ir Nikolsko-Ussurijsko lietuvių organizacijų, įteikė Gr. De-Martello Prancūzijos pasiuntiniui Vladivostoke.

Vieni lietuviai susispietė Novo Nikolajevske ir sutvėrė savo bataljoną prie lenkų kariuomenės, kiti stojo į latvių pulkus, o tretį, ypač inteligentai, priėmė lenkų pavaldinystę.“ (Atsišaukimas Vladivostoko Lietuvių komiteto Tautiškų reikalų gynimui, *Laisvė*, 1921 08 19, nr. 183, 2.)

„Išklausė Lietuvių Tautos Tarybos Vilniuje nario kunigo V. Mirono pranešimą apie Tarybos veikimą politikos ir kultūros srityse <...> pritarė Lietuvių Tautos Tarybos veikimui prižada visomis jėgomis remti jos žingsnius laiku griežtoje kovoje už suverenias Lietuvių Tautos Teises ir nevaržančias žmonių valios vidinio rėdymosi formas.“ (LMAVB, Rankraščių skyrius, F. 70–286, L. 1.)

3

Žinome, kad žodžiai į lietuvių kalbą atėjo dviem būdais – vienus paveldėjome (veldiniai), kitus tiesiogiai arba per kalbas tarpininkes pasiskolinome iš kitų kalbų (skoliniai).

Užduotys ir klausimai

1. Perskaitykite duotus žodžius.

Internetas, spinta, matas, du, medus, asilas, varna, rūmas, aromaterapija, tagas, gatvė, losjonas, instagamas, duoti, ugnis, vanduo, gyvas, brolis, blògas, kambarys, suknia, sesuo, chrombukas, serveris, spagečiai, kunigas, esemesas, kumetis, dronas, pipiras, skenuoti, rikis, ropė, turgus, šilkas, vaifajus, mui-las, ungurys, sūnus, cukrus.

2. Sugrupuokite juos pagal kilmę į dvi grupes – paveldėtus žodžius (veldinius) ir skolinius.
3. Iš kokių kalbų paveldėjome senųjų skolinių? Papildykite klasifikaciją – nurodykite senųjų skolinių šaltinį (kalbą).
4. Kurie iš pateiktų žodžių aktyvioje vartosenoje jau nebeaktualūs? Kodėl?

„Kasdieninio vartojimo lygyje mūsų kalba – tai tartum fleita, kuria grojamos tik vienapasmės logiškos gamos. Pakelta prie poeto lūpų, ji dainuoja gražiau už paukštį ulbantį, bet dažnas skaitytojas jos melodijos nesupranta.“ (R. Šilbajoris, *Netekties ženklai: lietuvių literatūra namuose ir svetur*, 1992, p. 681.)

Užduotys ir klausimai

1. Perskaitykite aukščiau pateiktą ištrauką ir paaiškinkite, ką autorius norėjo pasakyti.
2. Kaip kalboje atsiranda naujų žodžių reikšmių? Naudodamiesi *Dabartinės lietuvių kalbos žodynu* (interneto prieiga <http://lkiis.lki.lt/dabartinis>) ir *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynu* (interneto prieiga <http://naujazodziai.lki.lt/?zodis>) palyginkite pateiktų žodžių reikšmes. Pagal pateiktą pavyzdį kairėje pusėje įrašykite įprastą duoto žodžio reikšmę, dešinėje – kitą, naujai atsiradusią. Žodžių sąrašą galite pratęsti patys.

„smulkus, beveik nepastebimas lietus“
 „nedidelių grotų pavidalo pertvara“

„purškiamoji kosmetikos priemonė“
 „ženklas #“

dulksna

grotelės

blizgis

elfas

nosis

ikona

žymė

grindys

lubos

pienelis

išeitinis

spinta

stogas

3. Kaip kuriamos žodžių reikšmės? Naudodamiesi *Dabartinės lietuvių kalbos žodynu* (interneto prieiga <http://lkiis.lki.lt/dabartinis>) sudarykite 5–10 žodžių sąrašą, turinčių daugiausia fiksuotų reikšmių. Pavyzdžiui, veiksmažodis *eiti* turi 23 vartotinas reikšmes:

eiti, eina, ėjo 1. vykti iš vietos į vietą pėsčiomis, žingsniu: *E. keliu. Jis ne ėjo, o bėgo. Čia kelelis pėsčių eina-mas. Eik šalin. Einame valgyti, šokti, medžioti. E. pro duris, per lauką, į mokyklą, miškan.* 2. keltis kitur (gyventi): *E. į miestą gyventi.* 3. smarkiai judėti: *Bangos tik eina. Jis kaip ėjo nuo stogo (nupuolė)! Penkios kulkos pro šalį ėjo. Arklys eina keliu.* 4. plaukti, traukti, tekėti: *Išas jau upe eina. Debesys tik eina. Upė eina. Kraujas iš piršto eina.* 5. važiuoti: *Traukinys, autobusas eina.* 6. slinkti (apie laiką): *Dienos, mėnesiai eina.* 7. tekėti (už vyro): *E. už vyro. Kas už jo eis? Reikia e. už vedančio, o ne už žadančio (tts.).* 8. atlikinėti darbą, pareigas: *E. apie gyvu-lius. Tarnybą, sargybą e. Laikiniai einantis direktoriaus pareigas | prk. Šis žodis eina papildiniu.* 9. mokytis: *Ką einate iš geografijos? Mokslus e. (mokytis kokioje nors mokykloje).* 10. veikti, dirbti: *Malūnas, mašina, laikrodis eina.* 11. tęstis, trauktis: *Kelias eina pagal upę. Per audeklą balti dryžiai eina.* 12. tilpti, išsitemkti: *Kiek eis javų į tą maišą?* 13. sklisti, plisti: *Per girią toli garsas eina. Ėjo tokia pasaka.* 14. turėti paklausą: *Šios prekės gerai eina.* 15. būti vartojamam, eikvojamam: *Greit eina duona. Malkos labai eina.* 16. būti siunčiamam, gabenamam: *Ilgai ėjo laiškas. Per tą uostą eina daug prekių.* 17. būti pelnomam, gaunamam: *Didelės pajamos ėjo iš sodo. Jam eina pen-sija.* 18. augti, nokti: *Bulvės jau į lapus eina. Šiomet vasarą greit eina.* 19. tapti, virsti: *Rugiai eina į dirses. Košė gumulais eina. Dienos eina ilgin.* 20. remti, palaikyti: *Jis už mane eina (mano pusę palaiko).* 21. sektis, klotis: *Jam eina mokslas. Darbai ėjo puikiai | sngr. Nekaip eina. Nesieina (neinasi) gyventi.* 22. žaisti: *Ratelio (ratelį) eina. Einame slėpynių, imtynių.* 23. būti rodomam: *Šiandien teatre eina „Skirgaila“. Geras filmas ėjo. ♦ Eik eik (sakoma stebintis, neigiant) ėjėjlas, ~a (1) dkt. ėjimas (2)*

5

Užduotys ir klausimai

1. Perskaitykite tekstą. Suformuluokite autoriaus požiūrį į lietuvių kalbą plūstančius anglicizmus.

„Anglicizmų vartojimą galima įvardinti kaip madą arba saviraišką, kuriai būdingas neilgaamžiškus-mas. Šiais laikais labai plačiai paplitęs naujų technologijų naudojimas, todėl galima teigti, kad an-glicizmai – tai naujų technologijų sukelta „liga“. Labiausiai anglicizmai paplitę tarp jaunimo, o taip pat ir tarptautinėse verslo organizacijose bei didžiuosiuose moderniuose pasaulio miestuose, kur gy-vena daug skirtingų tautybių žmonių.

Tarp jaunimo anglicizmai išplito dėl to, kad dauguma jaunuolių nori pritapti prie grupės, vartoti „kitokią“ nei suaugusiųjų kalbą. Dar viena to priežastis – tai globalizacija, migracija, kultūrų kontaktas ir labai didelė kalbinė įvairovė. Kadangi šiuo metu jauni žmonės labai daug keliauja, susipažįsta su naujais žmonėmis, bendrauja su jais užsienio kalba (ypač anglų) ir taip pradeda naudoti vis naujus, gimtojoje kalboje visiškai nevartojamus žodžius. Taip pat anglicizmų atsiradimas tarp jaunimo padė-jo šiems anglų kalbos vertiniams pasklisti tarp mokytojų, dėstytojų, tėvų ir kitų žmonių, kurie pralei-džia nemažai laiko su jaunimu.

Į tarptautines organizacijas ar įmones iš anglų kalbos paskolinti žodžiai patys neateina. Juos dažniausiai atneša klientai, naujosios technologijos arba kolegų kalbos ypatumai. Kiekvienoje įmonėje galima išgirsti tokių žodžių, kaip „pračekinau“, „užlagino“ ar „menedžeris“. Tai iš tiesų verčia mus pasižauti taip, lyg būtume ne Lietuvoje.

Didžiuosiuose pasaulio miestuose, kur susitelkę įvairių tautų gyventojai ir yra daugiausia vartojama anglų kalba, taip pat yra labai paplitę anglicizmai. Pavyzdžiui, lietuviai, kurie gyvena Didžiojoje Britanijoje, Airijoje, Jungtinėse Amerikos Valstijose, bendrauja lietuviškai, tačiau dažnai vartoja ir anglicizmus, nes įtaką jiems padaro arba ta pati anglų kalba, arba tautiečiai, kurie jau vartoja verstinius anglų kalbos žodžius.“ (Interneto prieiga <http://blog.bigtranslation.com/lt/anglicizmai-kiek-ju-yra/>.)

2. Ar pritariate autoriaus nuomonei? Suformuluokite 2–3 argumentus savo nuomonei pagrįsti.
3. Iš savo bendraamžių *feisbuko* paskyrų sudarykite 10 dažniausiai vartojamų naujųjų skolinių sąrašą. Naudodamiesi *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynu* (internetu prieiga <http://naujazodziai.lki.lt/?zodis>) ir *Lietuvių kalbos naujažodžių tartuvu* (internetu prieiga <https://liepa.rastija.lt/Tartuvas/Naujazodziai/Cat/4088>) pateikite atitikmenų, kuriais siūlytumėte juos keisti (pavyzdžiui, *gykas* – moksluokas, entuziastas).

6

Kiekviena tauta stengiasi suvaldyti naujųjų skolinių plitimą į savo kalbą. Vienas iš būdų – teikti savo kalbos atitikmenis. Šiuo požiūriu išsiskiria prancūzai, kurie nemažą dalį skolinių keičia gimtosios kalbos žodžiais. Mūsų kalboje skolinys keičiamas lietuvišku atitikmeniu tais atvejais, kai atitikmuo reiškia tą patį dalyką ar realiją (skolinio ir atitikmens reikšmės sutampa), jis aiškus, suprantamas ir patogus vartoti. Be to, lengviau prigyja vienažodis lietuviškas atitikmuo. Vis dėlto ne visada toks atitikmuo prigyja tarp kalbos vartotojų. Pavyzdžiui, skoliniui *monitorius* (kompiuterio įtaisas, kurio pagrindinė dalis yra ekranas) pasiūlytas atitikmuo *vaizduoklis* neprigijo. Veikiausiai taip atsitiko todėl, kad nemaža dalis lietuviškų žodžių (darinių) su priesaga *-uoklis-* turi neigiamą reikšmę, pavyzdžiui, *girtuoklis*, *vaiduoklis*, *pakaruoklis* ir kt.

Užduotys ir klausimai

1. Naudodamiesi *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynu* (internetu prieiga <http://naujazodziai.lki.lt/?zodis>), *Lietuvių kalbos naujažodžių tartuvu* (internetu prieiga <https://liepa.rastija.lt/Tartuvas/Naujazodziai/Cat/4088>) ir *Valstybinės lietuvių kalbos konsultacijų banku* (internetu prieiga <http://www.vlkk.lt/konsultacijos>) pasvarstykite, kodėl mūsų kalboje neprigijo dalis siūlomų žodžių. Kaip siūlytumėte spręsti šią problemą?

Tapšnoklis = išmanusis telefonas arba planšetinis kompiuteris jutikliniu (lietimui jautriu) ekranu;
prievadas = portas (kompiuterio sąsaja duomenims arba komandoms persiųsti tarp kompiuterio ir jo išorinių įtaisų);

vaizdadiskis = DVD;

didcentris = hipermarketas (didelis prekybos centras);

kartotuvas = repyteris (prietaisas veiksams ar procesams atkurti ir pakartoti).

2. Naudodamiesi *Valstybinės lietuvių kalbos konsultacijų banku* (interneto prieiga <http://www.vlkk.lt/konsultacijos>) pateikite savo pavyzdžių – kalboje prigijusių naujų žodžių. Kokie atitikmenys Jums patinka?
3. Kai kurie naujieji skoliniai, ypač kompiuterijos srities, neturi lietuviškų atitikmenų. Naudodamiesi *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynu* (interneto prieiga <http://naujazodziai.lki.lt/?zodis>) ir *Valstybinės lietuvių kalbos konsultacijų banku* (interneto prieiga <http://www.vlkk.lt/konsultacijos>) pasvarstykite, kodėl mūsų kalboje pateikti skoliniai neturi lietuviškų atitikmenų. Išbandykite savo jėgas ir sukurkite lietuviškus atitikmenis pateiktiems skoliniams. Sąrašą galite tęsti.

Aifonas.....

Aipodas.....

Fotošopas.....

Fišingas.....

Overbukingas.....

Laikinti.....

Postinti.....

Gykas.....

7

Paprastai simboliniai pavadinimai (skoliniai) rašomi kabutėse. Pavyzdžiui, socialinių tinklų pavadinimai atitikmenų neturi. Tokiais atvejais naujieji skoliniai adaptuojami – morfologiškai ir ortografiškai pritaikomi prie lietuvių kalbos sistemos. Palyginkite: *Atsakau į „Twitter“ ar „Facebook“ žinutes* ir *Atsakau į tviterio ar feisbuko žinutes*.

Užduotys ir klausimai

1. Pastaruoju laiku Lietuvoje padidėjo įvairių rūšių atvežtinių sūrų pasiūla. Naudodamiesi *Valstybinės lietuvių kalbos komisijos* skolinių adaptavimo patarimais (interneto prieiga www.vlkk.lt) pagal pavyzdį sulietuvinkite pateiktus sūrų pavadinimus.

Mozzarella (angl.) → mocarela;

Appenzell (angl.) →

Brie (angl.) →

Cheddar (angl.) →

Edam (angl.) →

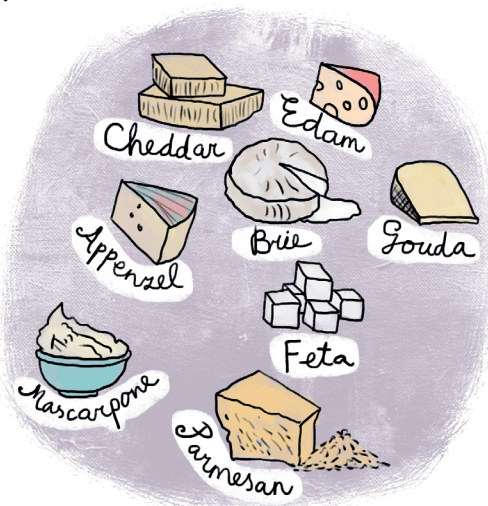
Feta (angl.) →

Gouda (angl.) →

Mascarpone (angl.) →

Parmesan (angl.) →

Parmigiano (angl.) →

2. Naudodamiesi *Valstybinės lietuvių kalbos komisijos* svetainės skyriuje *Svetimvardžiai* (interneto prieiga <http://www.vlkk.lt/aktualiausios-temos/svetimvardziai/apie-skyriu-svetimvardziai>) pateiktais nutarimais sulietuvinkite svetimos kilmės asmenvardžius ir užpildykite lentelę.

Originali forma	Sulietuvinta forma
Charles Perrault	Šarlis Pero
William Shakespeare	
Michael Schumacher	
Giacomo Puccini	
Ludwig van Beethoven	
Sophia Copola	
LeBron Raymone James	

Rekomenduojami šaltiniai

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Interneto prieiga <http://lkiis.lki.lt/dabartinis;jsessionid=EA-6D60E5538FDB24F3A2D56169E2A547>.

Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas. Interneto prieiga <http://naujazodziai.lki.lt/?zodis>.

Lietuvių kalbos naujažodžių tartuvas. Interneto prieiga <https://liepa.rastija.lt/Tartuvas/Naujazodziai/Cat/4088>.

Valstybinės lietuvių kalbos komisija. Interneto prieiga <http://www.vlkk.lt>.

Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija. Interneto prieiga http://www.smm.lt/uploads/documents/svietimas/neformalus%20ugdymas/7_%20Paliesk%20lietuvi%C5%B3%20kalb%C4%85%20rankomis.pdf.